

УДК 378.015.31:78

Т.В. Совік
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Постановка проблеми. На сучасному етапі вимоги до професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи залежать від запитів нашого суспільства. Нині, коли стрімкі соціальні зміни активують здебільшого вольові та ділові якості особистості, важливо зберегти, розвинути та примножити творчі та емоційно-естетичні якості майбутнього вчителя. Відповідно до закону України «Про загальну середню освіту», саме вчитель початкових класів забезпечує... здатність до творчого самовираження, особистісно ціннісного ставлення до праці, мистецтва, здоров'я, уміння виконувати нескладні творчі завдання» [5, с. 46].

Виклад основного матеріалу. Впродовж розвитку людства особистість педагога була об'єктом вивчення та удосконалення. Він є наставником і вихователем (В. Сластьонін), накопичувачем і носієм культурно-педагогічного досвіду суспільства, наукового знання (І. Ісаєв) та педагогічної моралі (К. Платонов), особистістю, яка володіє сукупністю індивідуально-психологічних властивостей і здібностей (С. Елканов, В. Шадриков) і водночас постає організатором та реалізатором навчально-виховного процесу (І. Підласий).

Теоретичне обґрунтування музично-естетичного розвитку особистості віддзеркалене у працях педагогів-музикантів та інших. Засади музично-естетичного виховання особистості розробила Н. Гродзенська: «Музика — одна з форм пізнання життя, і якщо через музику ми виховуємо людину, то цей шлях виховання потрібно зробити найбільш широким» [7, с. 150]. Р. Кузьменко висвітлив процес формування педагогічної майстерності студентів музично-педагогічних факультетів, розкрив структурні елементи педагогічної майстерності: педагогічна спрямованість, яка включає форми взаємозв'язку і взаємодії учителя і учнів у навчально-виховному процесі й суттєво впливає на мотиви вибору професії учителя; професійні знання (знання шкільного предмета «Музика», навчальних курсів педагогіки і психології, методики музичного виховання); педагогічні здібності (дидактичні, організаційні, комунікативні, перцептивні, сугестивні, науково-пізнавальні, музичні); культура спілкування і педагогічний такт; культура мовлення; способи комунікативного впливу вчителя на учнів.

Основні критерії сформованості ціннісних орієнтацій студентів педагогічних інститутів з музики розробила Т. Брайченко: інформованість студентів у цій галузі мистецтва, наявність знань про жанрове, стильове розмаїття, можливості засобів музичної виразності. Якісними показниками засвоєних знань виступають повнота, стійкість, оригінальність; оцінювальне ставлення до музичних творів класичних і сучасних авторів. Характер смакових переваг студентів розглядається через орієнтацію на жанри класичної та сучасної естрадної музики; участь студентів у різноманітних формах музичної діяльності (лекторії, проблемні групи, музичні вечори, колективи художньої самодіяльності) [4].

Проблему формування оцінного ставлення до музичних творів студентів педагогічних факультетів розглядала О. Рудницька. Вона наголошувала, що «... сприйняття музики та її оцінка музикантами-фахівцями відрізняється від оцінки осіб, які не мають спеціальної музичної освіти. Крім того, виховання уміння цінувати прекрасне є важливим компонентом фахової підготовки всіх студентів педагогічних інститутів. Рівень їх знань у галузі мистецтва багато в чому визначає успіх естетичного розвитку учнів загальноосвітніх шкіл» [12, с. 52]. Науковець звертала увагу на те, що педагогічні вищі навчальні заклади мають включати до підготовки студентів кожного фаху формування їх музично-естетичної компетентності, необхідної для подальшої роботи з естетичного виховання дітей: «Майбутньому вчителю необхідно мати не тільки певні знання в галузі мистецтва, зокрема музики, а й сформоване критичне чуття, вміння давати самостійні

оцінки музичним творам, визначати їх художню цінність» [12, с. 52].

Шляхи формування музичної культури студентів педагогічного вищого навчального закладу в умовах двопрофільної спеціалізації розробляв А. Гордійчук. До них належать: активізація самостійно-пізнавальної діяльності студентів на всебічне оволодіння матеріалом музичного мистецтва; розвиток музично-естетичних уявлень на основі сприймання творів, які мають загально визнану цінність; формування умінь мовного обговорення і суджень про музичні твори і явища; виховання моральної відповідальності студентів за підвищення музично-педагогічної культури. Також зазначав, що дієвий характер виховання музичної культури майбутніх учителів на індивідуально особистісному рівні залежить від урахування ступеня всебічного оволодіння матеріалом музичного мистецтва (знання, потреби, інтереси), рівня розвитку ціннісних орієнтацій, знання науково-методичної, практичної бази, на основі якої здійснюється виховання музичної культури учнів (музично-педагогічні здібності) [6].

Проблему формування у майбутніх учителів навичок професійного спілкування з молодшими школярами на уроках музики розглядає І. Кучерак. Вона розробила класифікацію навичок професійного спілкування майбутніх учителів початкових класів на уроках музики (діагностичні, рефлексивні, організаційні, комунікативні, навички взаємодії), розробила методику формування у майбутніх учителів навичок професійного спілкування з молодшими школярами на уроках музики.

Проблему формування музично-естетичної підготовки вчителя початкової школи у Польщі розглядає Н. Філіппенко. Науковець вивчає досвід позитивних і негативних наслідків реформ в освіті та особливостей підготовки вчителів у Польщі й наголошує, що вимог до музично-естетичної підготовки майбутніх учителів немає, а сама музично-естетична компетентність формується в межах спецкурсів, які в кожному вищому навчальному закладі свої [14]. Такий досвід є повчальним для науковців України.

Взаємозв'язок музичної та методичної підготовки студентів педагогічного вищого навчального закладу розглянув Г. Ананченко. Він наголошував, що в методиці проведення занять із теоретичного циклу необхідні такі форми, які були б близькими й корисними студенту в його майбутній діяльності. Тому ці заняття мають сприяти не лише розвитку музично-аналітичного мислення, розвиткові музичної пам'яті й слуху студентів, але й забезпечувати цілеспрямоване набуття методичних знань і навичок роботи з дітьми різних вікових груп з розвитку їх музично-слухових уявлень [1].

М. Ляшко, розглядаючи шляхи формування особистості вчителя музики в педагогічному закладі, розкрив вимоги до знань та навичок майбутнього вчителя музики:

- з музично-теоретичної підготовки (глибоке розуміння специфіки і суті музичного мистецтва як засобу художнього відображення дійсності, інтонаційної природи музичної мови, образотворчої можливості музики тощо);
- з інструментальної підготовки (універсальне володіння інструментом; знання методики навчання гри на музичному інструменті; створення в школі фольклорних, вокальних, інструментальних ансамблів і оркестрів тощо);
- з вокальної підготовки (знання про закономірність співочого процесу, можливості й особливості звучання дитячого голосу і роботу голосового апарату, профілактика, гігієна, методика розвитку та охорони дитячого голосу тощо);
- з диригентсько-хорової підготовки (знання закономірностей мистецтва хорового співу, виконавські особливості цього виду і можливості його виховної, розвивальної та навчальної дії на особистість і колектив; інтерес і любов до хорової справи тощо);
- з методичної підготовки (глибоке і чітке розуміння мети, завдання і змісту масового музично-естетичного виховання як на уроках музики в загальноосвітній школі, сім'ї, так і в позашкільних заходах; інтерес до проблеми музичної педагогіки на Україні тощо).

У концепції О. Рудницької інтенсивність різноманітного впливу музики (мас культуротворче значення для підготовки майбутнього вчителя) залежить від урахування закономірностей, які підвищують ефективність музичного сприйняття і посилюють його дієвість

у педагогічній культурі. Дослідниця зосереджує увагу на особистісних якостях (комунікативності, емпатії, креативності, рефлексії), які є ознаками музичного сприйняття. Взаємозв'язок музичного сприйняття з розвитком педагогічної культури забезпечується подібністю процесів виявлення названих якостей в умовах педагогічного і музичного спілкування, яка сприяє включенню професійної підготовки студентів до логіки формування духовного світу особистості [13].

О. Дем'янчук розкрив сутність музично-естетичного інтересу як складного комплексу психологічних властивостей і процесів, які є каталізатором естетичної діяльності людини і детермінуються вибірковою пізнавальною, емоційною і вольовою активністю у процесі сприйняття [8]. Л. Коваль у своїй науково-педагогічній концепції розглянула формування естетичних взаємин як мету і результат естетичного виховання, яке є особливим способом вибіркового особистісного орієнтування у явищах мистецтва і дійсності [9].

Психологічна концепція особистості, розроблена К. Платоновим (перша підструктура — соціальна спрямованість особистості, система її основних відносин і потреб, її мотивів, поглядів, ідеалів; друга підструктура охоплює все, що входить до змісту досвіду індивіда: знання, уміння, актуальні здібності, загальна культура і розвиненість; третю підструктуру утворюють особливості пізнавальних, емоційних і вольових процесів особистості як основа її загальних здібностей; четверта підструктура охоплює спадково закладені індивідуальні особливості особистості). Виокремлює систему вимог, необхідних для виконання професійних обов'язків: перша група вимог до особистості педагога включає вимоги до нього як до представника суспільства і виконавця важливого державного замовлення: він формує особистості і формує їх за допомогою своєї особистості; друга група: стосується його індивідуального досвіду — професійної компетентності (включає глибокі знання не лише в галузі предмета викладання і його методики, а й в психології, історії та теорії педагогіки, в технології педагогічного процесу) і загального розвитку; третю групу вимог складають проблеми розвитку психічних процесів (розвиток педагогічного мислення) [12, с.7-8].

Зміст і структура світоглядної свідомості педагога висвітлена у працях Г. Падалки. В її баченні формування світоглядних основ естетичної оцінної діяльності майбутніх учителів музики має здійснюватися на основі застосування філософських законів і категорій. М. Михаськова розглядає проблему фахової компетентності майбутнього вчителя музики і означає її як здатність до освітньої діяльності на основі набутих знань, умінь та у відповідності з суспільними вимогами, ціннісними орієнтаціями. До структурних компонентів фахової компетентності вона зараховує когнітивний (визначається необхідністю накопичення системних фахових знань), практично-творчий (включає сукупність музично-естетичного досвіду, музично-виконавських умінь, творчої самостійності), ціннісно-орієнтаційний (зумовлює необхідне формування рефлексивних нормативно-регулятивних механізмів). Розглядає ідеї впровадження у практику викладання у вищій школі інтегративних змістових ліній, коли зміст фахової підготовки реалізується в конкретних навчальних дисциплінах і об'єднується спільними точками перетину (емоційною природою музичного мистецтва, суб'єктивним ставленням особистості до музики, педагогічною спрямованістю особистості). Отже, сучасні науковці музичної педагогіки акцентують увагу на проблемах духовності особистості майбутнього педагога-музиканта.

Наразі вимоги до педагога як кваліфікованого фахівця віддзеркалено у професіограмі вчителя середньої загальноосвітньої школи (у професіограмі зазначені морально-психологічні риси, необхідні для майбутньої навчальної та виховної роботи з дітьми, які варто розвивати в процесі самовиховання і виховання у стінах вищого навчального закладу, та різноманітні компетентності). Зупинимось на професіограмі майбутнього вчителя (за основу взяті професіограми Є. Антипової, М. Болдирєва, В. Сластьоніна). Вона передбачає такі якості особистості: суспільна спрямованість; професійно-педагогічна спрямованість.

Вимоги до психолого-педагогічної підготовки:

- знання (основ методології);

– уміння і навички: конструктивні; організаторські; комунікативні; дослідницькі; прикладні (творчі: малювати, співати, танцювати, грати на музичному інструменті, виразно читати; масово-виступні; спортивно-туристські; володіти технічними засобами навчання; володіти культурою і технікою мовлення, міміки, жестів; виразом обличчя, голосом, інтонацією).

Поряд із цими вимогами вчитель початкових класів забезпечує естетичне виховання своїх учнів. Національне виховання в українській школі передбачає залучення молодого покоління до творчої участі в рідній та загальнолюдській культурі, примноженні її досягнень. Звідси — необхідність удосконалення художньої освіти та естетичного виховання поколінь, які підрастають, розвиток у школярів почуття прекрасного. Для цього вчителю початкової школи поряд з іншими знаннями необхідно володіти знаннями, уміннями та навичками естетичного, зокрема музичного виховання. Адже багаті можливості для естетичного виховання учнів мають саме уроки музики та різноманітні факультативи.

Важливою складовою загальнопедагогічної професіограми є вимоги щодо естетичної компетентності, які мають виявити механізм подальшого вдосконалення естетичного навчання і виховання майбутнього вчителя у системі педагогічних вищих навчальних закладів. Одна з перших професіограм учителя щодо його естетичної компетентності була розроблена Б. Рождественським, у якій особливу увагу він приділяє вихованню таких якостей, як широкий художньо-естетичний кругозір, естетичне сприйняття, смак, здібності, естетика зовнішнього вигляду і поведінки, культура мовлення тощо.

С. Анікін виокремлює такі складові естетичної компетентності вчителя: естетично-теоретичні знання, естетичний кругозір, глибина сприйняття педагогом естетичного в житті, природі та мистецтві; практичні вміння і навички викладання у галузі естетичної діяльності; методичні вміння й навички в передачі естетичного своїм вихованцям. О. Кременцова та А. Балян наголошують на таких естетичних якостях учителя: потреба в естетичному, стійкий інтерес до світу прекрасного, високий художній смак; єдність естетичних знань та переконань; потреба в естетичному вихованні, розвиток творчих здібностей, культура мовлення (її емоційність, точність, образність, виразність); естетика зовнішнього вигляду та поведінки. Н. Конишева розробила карту-схему, суть якої зводиться до того, що професійна естетична компетентність учителя знаходиться на зіткненні філософсько-естетичного, педагогічного, психологічного, спеціально-методичного начал, залежить від спрямованості особистості і в свою чергу впливає на неї.

Г. Корольова та Г. Петрова в своїй розгалуженій професіограмі вчителя і класного керівника (в галузі естетичного навчання і виховання) виділяють такі елементи: естетична спрямованість особистості; компетентність учителя (система загальнотеоретичних, спеціальних, психолого-педагогічних знань); практична компетентність учителя (володіння методикою естетичного виховання в урочній та позаурочній діяльності); естетика поведінки вчителя; особливості психологічних процесів учителя [10]. Одним із провідних засобів естетичного навчання і виховання є мистецтво, зокрема, музичне. Тому важливою складовою фахової професійної підготовки вчителя початкової школи є його музично-естетична підготовка.

Музично-естетична підготовка майбутнього вчителя початкових класів у вищому навчальному закладі має низку особливостей. Випускники напрямку підготовки 6.010102 Початкова освіта кваліфікаційного рівня «спеціаліст» мають здійснювати музично-естетичне виховання та навчання учнів початкової школи (урочна форма навчання — проведення уроків музики, позаурочна — проведення музично-естетичних заходів, музичних свят тощо). Специфіка уроку музики в початковій школі полягає у чергуванні наступних видів музичної діяльності: слухання музики, співу, музичної грамоти, гри на дитячих музичних інструментах, музично-ритмічних рухів, музично-дидактичної гри. У навчальних планах (2006-2010 н. р.) зазначеного вище напрямку підготовки музично-естетична підготовка майбутніх учителів початкових класів забезпечується вивченням дисципліни музично-естетичного циклу «Музичне виховання і основи хореографії з методикою викладання», на яку відведено 162 години (з яких

14 год. відводиться на лекції, 30 год. — на практичні заняття, 10 год. — лабораторні заняття й 108 год. — на самостійну роботу). Дисципліни музично-естетичного циклу «Основний музичний інструмент», «Методика викладання музичного виховання», «Історія музичного мистецтва», «Теорія музики», «Сольфеджіо», необхідні для забезпечення музично-естетичної підготовки майбутніх учителів початкових класів взагалі відсутні у навчальних планах [11]. Поряд із цим, абітурієнти, що вступають на спеціальність 6.010102 Початкова освіта не мають попередньої спеціальної музичної підготовки, а тому не володіють грою на музичному інструменті, знаннями музичної грамоти, музичної літератури, вокальними навичками.

Висновки. Узагальнення досвіду вчених, розгляд та аналіз професіограм учителя музики, вчителя початкової школи, особливостей музично-естетичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи зумовили необхідність проведення детального аналізу змісту музично-естетичної підготовки майбутнього вчителя. Розгляд та аналіз навчально-методичної документації (навчальних планів, програм, підручників, музичних посібників), що виступає засобом навчання, свідчить про її недосконалість. Заняття з дисциплін музично-естетичного циклу потрібно проводити не за традиційними методиками, запозиченими зі спеціальних музичних закладів, які не враховують специфіки музичного виховання майбутніх учителів початкових класів (розраховані на наявність спеціальної музичної освіти). Підручники, музичні посібники, за якими відбувається навчання на педагогічних факультетах, потрібно адаптувати до рівня попередньої підготовки студентів. Постає проблема музично-естетичної підготовки кваліфікованого фахівця для початкової школи. Розв'язання поставленої проблеми полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов, які б забезпечили необхідну музично-естетичну підготовку майбутнього вчителя початкової школи на належному рівні.

Література:

1. Ананченко Г. В. Взаимосвязь музыкальной и методической подготовки студентов педвузов: тезисы Всесоюзного научно-практического семинара (30 мая — 1 июня 1988) / Г. В. Ананченко. — М.: Кировоградский государственный педагогический институт им. А. С. Пушкина, 1988. — С. 62-63.
2. Апраксина О. А. Методика музыкального воспитания в школе / О. А. Апраксина. — М.: Просвещение, 1983. — 221 с.
3. Баян А. А. Проблемы формирования личности будущего учителя: сборник научных трудов / А. А. Баян. — Рига, 1973. — С. 57-59.
4. Брайченко Т. Ф. Основные критерии сформированности ценностных ориентаций студентов пединститут в музыке: тезисы Всесоюзного научно-практического семинара (30 мая — 1 июня 1988) / Т. Ф. Брайченко. — М.: Кировоградский государственный педагогический институт им. А. С. Пушкина, 1988. — С. 10-12.
5. Волкова Л. П. Формирование и развитие ценностных ориентаций студентов как будущих специалистов: дис. ... канд. филос. наук : 26.00.01 / Л. П. Волкова. — К., 1986. — 153 с.
6. Гордийчук А. Н. Пути формирования музыкальной культуры студентов педвуза в условиях двухпрофильной специализации: тезисы Всесоюзного научно-практического семинара (30 мая — 1 июня 1988) / А. Н. Гордийчук. — Кировоград : Кировоградский государственный педагогический институт им. А. С. Пушкина, 1988. — С. 51-53.
7. Гродзенская Н. Л. Воспитательная работа на уроках пения / Н. Л. Гродзенская. — М.: АН РСФСР, 1953. — 156 с.
8. Дем'янчук О. Н. Формування музично-естетичних інтересів учнів загальноосвітньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного виховання» / О. Н. Дем'янчук. — К., 1995. — 37 с.
9. Коваль Л. Г. Взаимодействие учителя и учащихся в процессе формирования эстетических отношений средствами музыкального искусства: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика музыкального обучения» / Л. Г. Коваль. — К., 1991. — 48 с.
10. Королева Г. И. Система эстетической подготовки студентов в высших учебных заведениях / Г. И. Королева, Г. А. Петрова. — Казань: Изд-во Казанского университета, 1984. — 181 с.
11. Навчальний план спеціальності 6.010102 Початкова освіта від 27 квітня 2006 н.р. за №4.
12. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. — М.: Наука, 1986. — 255 с.
13. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька // навч. Посібник / О. П. Рудницька. — К.: ТОВ «Інтерпроф», 2002. — 270 с.

14. Філіппенко Н. А. Музично-естетична підготовка вчителя початкових класів у Польщі // Проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців мистецьких дисциплін: збірник матеріалів Всеукраїнської відкритої науково-практичної конференції / Н. А. Філіппенко. — Суми: Вінніченко М.Д., 2011. — 252 с.

У статті проаналізовано вимоги до професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи (знання (основ методології); уміння і навички: конструктивні, організаторські, комунікативні, дослідницькі, прикладні (творчі: малювати, співати, танцювати, грати на музичному інструменті, виразно читати; масово-виступальні; спортивно-туристські; володіти технічними засобами навчання; володіти культурою і технікою мовлення, міміки, жестів; виразом обличчя, голосом, інтонацією). Розглянуто висвітлення проблеми в психолого-педагогічних (С. Елканов, В. Шадріков), музикознавчих працях вчених (Б. Асаф'єва, Н. Ветлугіної, В. Шацької, Б. Яворського) та уточнено сутність ключових понять. На основі професіограм виокремлено структурні компоненти музично-естетичної підготовки майбутніх учителів початкової школи (компетенції: ціннісно-мотиваційна, когнітивна, технологічна та практико-діяльна). Обґрунтовано особливості музично-естетичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи (абітурієнти, що вступають на спеціальність 6.010102 Початкова освіта не мають попередньої спеціальної музичної підготовки, а тому не володіють грою на музичному інструменті, знаннями музичної грамоти, музичної літератури, вокальними навичками).

Ключові слова: музично-естетична підготовка, майбутній вчитель початкової школи, професіограма, урок музики, професійна компетентність.

В статье проанализированы требования к профессиональной компетентности будущего учителя начальной школы (знания (основ методологии), умения и навыки: конструктивные, организаторские, коммуникативные, исследовательские, прикладные (творческие: рисовать, петь, танцевать, играть на музыкальном инструменте, выразительно читать; массово-развлекательные; спортивно-туристические; владеет техническими средствами обучения; владеет культурой и техникой речи, мимики, жестов выражением лица, голосом, интонацией). Рассмотрены освещения проблемы в психолого-педагогических (С. Елканов, В. Шадриков), музыковедческих трудах ученых (Б. Асафьева, Н. Ветлугина, В. Шацкого, Б. Яворского) и уточнены сущность ключевых понятий. На основе профессиограм выделены структурные компоненты музыкально-эстетической подготовки будущих учителей начальной школы (компетенции: ценностно-мотивационная, когнитивная, технологическая и практико-деятельностная). Обоснованно особенности музыкально-эстетической подготовки будущего учителя начальной школы (абитуриенты, поступающие на специальность 6.010102 Начальное образование не имеют предварительной специальной музыкальной подготовки, а потому не обладают игрой на музыкальном инструменте, знаниями музыкальной грамоты, музыкальной литературы, вокальными навыками).

Ключевые слова: музыкально-эстетическая подготовка, будущий учитель начальной школы, профессиограмма, урок музыки, профессиональная компетентность.

The article analyzes the requirements for the professional competence of future primary school teacher (knowledge (based on the methodology) and skills: structural, organizational, communication, research, applications (creative, draw, sing, dance, play an instrument, distinctly read, sport-tourism, have technical facilities, own culture and technique of speech, facial expressions, gestures, facial expressions, voice intonation). We consider coverage problems in psychological and pedagogical (S. Elkanov, V. Shadrykov) musicological writings of scientists (B. Asafyev, N. Vetlugina, V. Shack, B. Jaworski) and the essence of key concepts. Based profессиogram singled structural components of musical and aesthetic training of primary school teachers (competence, value-motivational, cognitive, technological and practice-activity). Grounded musical and aesthetic features of future teacher of primary school (graduates entering the profession 6.010102 Primary education no previous special musical training, and therefore do not have to play a musical instrument, musical literacy knowledge, music literature, vocal skills).

Keywords: musical and aesthetic education, future teacher, profессиogram, music lessons, professional competence.